

О. Г. Дяченко,
к. е. н., доцент кафедри економічної кібернетики та статистики,
Класичний приватний університет, м. Запоріжжя
О. І. Андрєєва,
аспірант, Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ТЕОРІЇ ЯК ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ

A. Dyachenko,
Ph.D., Associate Professor of Economic Cybernetics and Statistics, Classic Private University, Zaporozhye
O. Andreeva,
graduate student, Classic Private University, Zaporozhye

INSTITUTIONAL THEORY AS A BASIS FOR THE STUDY OF THE INSURANCE MARKET

У статті представлено порівняльний аналіз методологічних принципів, методів побудови теорій і евристичних методів інституціональної економічної теорії. На основі аналізу методологічного і теоретичного апарату розроблено інтегральну методологічну модель дослідження страхового ринку.

The article presents a comparative analysis of methodological principles, methods of construction of theories and heuristics institutional economic theory. Based on the analysis of the methodological and theoretical apparatus developed integral methodological model for the study of insurance market.

Ключові слова: холізм, атомізм, абстрактне моделювання, структурне моделювання, формалізм, структурне пояснення.

Key words: holism, atomism, abstract modeling, structural modeling, formalism, structural explanation.

ВСТУП

Аналіз методологічного і теоретичного апарату традиційного інституціоналізму та неоінституціоналізму дозволяє виявити евристичний потенціал інституціональної економічної теорії в дослідженні соціально-економічних систем і намітити можливі шляхи подальших прикладних досліджень. Інституціональний напрям сучасної економічної думки сформувався на рубежі 19—20 століть, його засновником є Т. Веблен. Послідовниками досліджень Т. Веблена стали Дж. Коммонс і У. Мітчелл, чиї праці також стали класикою традиційного інституціоналізму. У 80-ті роки 20-го століття почала формуватися неоінституціональна економічна теорія, що представлена в працях Р. Коуза, Д. Норта, О. Вільямсона та ін. У 90-ті роки активно публікуються роботи класиків традиційного інституціоналізму та неоінституціоналізму, що привернуло увагу до змісту і особливостей методології нового напрямку таких дослідників як Р. Капелюшников, Р. Нурієв, О. Ананьїн, А. Нестеренко, А. Шаститко. В українській літературі останнього десятиріччя в галузі інституціональної економічної теорії з'явилося значно більше дисертацій та інших наукових публікацій. Серед авторів наукових монографій варто зазначити таких відомих учених як С.І. Архіреєв, Т.В. Гайдай, В.В. Дементьев, Г.В. Задорожний, В.В. Липов, П.П. Мазурок, О.В. Носова, Б.М. Одягайло, О.О. Прутська, Р.Ф. Пустовійт, А.А. Ткач, О.М. Чаусовський, О.В. Шепеленко, А.А. Чухно, В.Д. Якубенко, О.Л. Яременко та ін. Проте систематичний і всебічний порівняльний аналіз методологічного і теоретичного апарату інституціональної теорії досі відсутній.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завданням статті є вивчення методологічного і теоретичного апарату традиційного інституціоналізму та неоінституціоналізму.

РЕЗУЛЬТАТИ

На теперішній час у вітчизняній і зарубіжній економічній науці склалося кілька класифікацій інституцій-

них теорій. Як випливає з публікацій в англomовних економічних виданнях, а також виходячи з класифікації представленої у монографії Р. Нурієва "Нариси з історії інституціоналізму", розрізняють традиційний інституціоналізм (institutional economics), нову інституційну економіку (new institutional economics) і неоінституціоналізм (neo institutional economics). Підставою для такої класифікації стали два критерії: методологія напряму і ставлення автора до неокласичної економічної теорії [5]. У той же час А. Нестеренко виділяє тільки "старий" і "новий" інституціоналізм, підставою цієї класифікації стали три критерії: методологічне підґрунтя, об'єкт дослідження та теоретичні висновки [4]. Спираючись на представлені критерії, погоджуємося, що друга класифікація є більш обґрунтованою і змістовною, тому подальший розгляд проблеми буде представлено на засадах аналізу методології традиційного інституціоналізму та неоінституціоналізму. Обґрунтуванням такого рішення є те, що методологія нового інституціоналізму має багато спільного з методологією представників традиційного інституціоналізму, а саме: методологічним підґрунтям виступають принципи методологічного колективізму і холізму. В якості інструментарію використовується метод структурного моделювання і структурного пояснення. Об'єктом виступають інститути, хоча існують відмінності у змісті поняття, проте визначення, що представлені дослідниками традиційного напрямку теж не є тотожними.

"Старий" інституціоналізм протистоїть неокласичній теорії з методології та предмету дослідження. Неоінституціональна економіка успадкувала методологічний апарат від неокласичної теорії і предмет дослідження від "старого" інституціоналізму.

Традиційний інституціоналізм Т. Веблена дотримується принципу холізму. Поняття холізму було введено південно-африканським військовим та державним діячем Я. Смутсом у книзі "Еволюція особистості" (1926). Холізм як вчення було засновано Дж. Холдейном у книзі "Філософські основи біології" (1931). Холізм

Таблиця 1. Порівняльний аналіз інституціональної та неінституціональної методології

Критерії	Традиційний інституціоналізм			Неінституціоналізм		
	Холізм	Структурне моделювання	Структурне пояснення	Атомізм	Абстрактне моделювання	Формалізм
Переваги	Побудова теорії значної пояснювальної сили; використання методів інших наук про суспільство	Висока пояснювальна сила широкого спектра соціально-економічних систем, що характеризуються внутрішньою різноманітністю факторів	Розуміння економічної системи, через її історичні, географічні, культурні та соціально-економічні особливості	Висока прогностична сила; застосування абстрактних методів	Відносно невисока трудомісткість прикладних досліджень; висока прогностична сила	Створення теорій, що володіють значною прогностичною силою
Недоліки	Заперечення формально-логічних, кількісних методів і моделювання	Висновки структурних моделей не носять жорсткого характеру, оскільки не мають прогностичної сили	Не достатньо конкретні теоретичні пояснення; відсутність чітких критеріїв до оцінювання гіпотез	Не враховує все різноманіття зв'язків усередині соціально-економічної системи, виділяючи і піддаючи аналізу лише деякі фактори	Обмежена кількість передумов, що не підлягають коригуванню	Вивчення не реальних, а ідеальних об'єктів
Можливості	Можливість розглядати об'єкт дослідження у взаємозв'язку з культурними традиціями і нормами, отримати більш глибоке знання про мотиви поведінки індивіда, отримати більш достовірну уяву про напрям розвитку економічної системи і суспільства в цілому	Виявлення альтернативних варіантів подальшого існування об'єкта дослідження	Вибір інструментів регулювання, придатних для конкретної економіки	Можлива побудова предикативних теорій	Виділення головних і другорядних факторів в економічній динаміці	Аналіз окремих фрагментів досліджуваного об'єкта чи окремих випадків його поведінки в соціально-економічному середовищі

(лат. *Holos* — цілий, увесь) — "філософія цілісності" — напрям у сучасній західній європейській філософії, який розглядає цілісність світу як наслідок творчої еволюції, що спрямовується нематеріальним і непізнаним "фактором цілісності". Стосовно економічної теорії, холізм виходить з єдності економічної, соціальної та культурної сфер, в яких живе і діє економічний агент. Індивід перебуває в тісному взаємозв'язку з середовищем та іншими індивідами, які впливають на його поведінку. Відмінною особливістю холістичної методології є перевага предмета над методом. Холісти вважають, що метод повинен відповідати досліджуваному предмету і тим більше, не повинен його спотворювати. Сутність предмета дослідження визначає найбільш прийнятний для інтерпретації, розуміння і пояснення метод. Цим пояснюється широке використання традиційними інституціоналістами методів інших наук про суспільство. Вони використовують історичний та еволюційний методи, а також методи соціальної психології та порівняльного аналізу. Холісти пояснюючи що-небудь, намагаються показати, яким чином досліджуваний об'єкт співвідноситься з іншими елементами цілісної системи, тобто елемент системи завжди розглядається у взаємозв'язку з іншими елементами і з системою в цілому.

У Новий час науковим методом пізнання стає атомізм, основи якого були закладені ще античними і давньоіндійськими філософами. Відповідно до принципу атомізму фізична реальність є сукупністю атомів як гранично малих, неподільних і незнищених часток, матерія має дискретну природу [2]. У поєднанні з такими науковими методами, як індукція та дедукція принцип атомізму дозволяє конструювати інструментальне знання, що володіє високою передбачувальною властивістю. В економічній науці принцип атомізму трансформувався в принцип

індивідуалізму, де індивід постає у вигляді малої неподільної одиниці економічної системи. Методологія неокласичної економічної теорії тісно пов'язана з методологією неокласичної економічної теорії, оскільки вони обидві побудовані на принципі атомізму. Стосовно аналізу економічної поведінки людини, атомізм визнає реальність тільки індивідуального, індивід і його індивідуальний інтерес набуває більше значення, ніж група і груповий інтерес. Відповідно до принципу атомізму вихідною одиницею аналізу є індивід (економічний агент) і його рішення та переваги. Економічна дійсність представляє сукупність різноспрямованих дій економічних агентів. Найбільш достовірні теоретичні висновки можуть бути отримані на підставі аналізу індивідуальної поведінки і індивідуальних переваг. Аналіз колективу і колективного інтересу не має самостійного пізнавального значення. Індивід ізольований від суспільства, культурного середовища і його поведінка є вибір з набору альтернатив. Онтологічне значення принципу атомізму полягає в тому, що на його основі можлива побудова предикативних теорій.

Здійснивши порівняльний аналіз методологічних принципів традиційного інституціоналізму та неінституціоналізму встановлено, що вони визначають методологічний інструментарій дослідження. Холізм обумовлює методологічний вибір на користь структурного моделювання, а атомізм — на користь абстрактного моделювання, які, в свою чергу, визначають набір теоретичних інструментів і прикладних методів дослідження. Таким чином, структурні моделі відрізняються від абстрактних моделей рядом факторів:

— абстрактні моделі засновані на жорстко аксіоматизованих передумовах, тоді як передумови структурних моделей холісти можуть переглядати під впливом емпіричної бази;

Рис. 1. Алгоритмічна модель дослідження страхового ринку

— абстрактні моделі містять обмежену кількість передумов, що не підлягають коригуванню, на підставі яких вибудовується велика кількість виявлених взаємозв'язків між елементами системи. Структурні моделі містять величезну кількість передумов, бо їх метою є якомога повний і достовірний опис досліджуваного об'єкта. Кількість передумов не може бути жорстко фіксованою, а засновані на них взаємозв'язки між елементами системи також можуть уточнюватися і переглядатися;

— висновки (прогнози) абстрактних моделей неоінституціоналістів перевіряються шляхом порівняння з дійсністю і вважаються достовірними, поки дійсність не спростує їх настільки, що їх неможливо захистити від критики. Висновки структурних моделей не носять жорсткого характеру, оскільки вони покликані достовірно описати досліджуваний об'єкт і виявити альтернативні варіанти його подальшого існування.

Формалізм і структурне пояснення відносяться до евристичних методів дослідження в широкому сенсі, бо у працях з теорії економічного аналізу під евристичними прийомами і методами дослідження розуміються спеціальні методи аналізу, що базуються на використанні досвіду, інтуїції фахівця та його творчого мислення [3], а також методи генерації варіантів розв'язання проблеми на основі притаманної людині здатності до творчої діяльності [1]. У зв'язку з існуванням обох прийомів дослідження виникають важливі методологічні проблеми, що потребують осмислення і відповіді на питання: чи є формалізм і структурне пояснення взаємодоповнюваними або взаємовиключними методами?; яка евристична значущість та межі застосування обох методів?

Традиційні інституціоналісти та неоінституціоналісти наполягають на взаємовиключенні обох евристич-

них методів, оскільки вони базуються на принципово різних методологічних прийомах: структурне пояснення ґрунтується на холізмі, а формалізм — на атомізмі. Однак припущення традиційних інституціоналістів про те, що раціональна поведінка — це окремий випадок поведінки людини загалом, дозволяє зробити припущення, що формалізм може використовуватися для аналізу окремих фрагментів об'єкта, що вивчається або окремих випадків його поведінки в соціально-економічному просторі, що, безумовно, звужить рамки застосування формалізму. Структурне пояснення традиційного інституціоналізму відкриває шлях до розуміння складної і різносторонньої картини світового соціально-економічного простору.

Для більш повного виявлення переваг і недоліків методології традиційного інституціоналізму та неоінституціоналізму необхідно здійснити послідовний порівняльний аналіз теорій обох напрямів інституціональної економічної теорії. У таблиці 1 представлено порівняльний аналіз методологічних принципів, основних методів та евристичних прийомів побудови теорій традиційного інституціоналізму й неоінституціоналізму за критеріями: переваги, недоліки, можливості.

Спираючись на теоретико-методологічний апарат інституційної й неоінституційної думки, було запропоновано алгоритмічну модель дослідження страхового ринку (рис. 1).

ВИСНОВКИ

Здійснивши послідовний і всебічний порівняльний аналіз методологічних засад інституційної теорії встановлено, що вони визначають напрям дослідження, вибір теоретичного та логічного апарату, а також зміст теорії і теоретичні висновки.

Аналіз теоретичного змісту традиційного інституціоналізму та неоінституціоналізму дав змогу уточнити їх структуру з виділенням методологічних принципів, теоретичних інструментів та висновків для подальшого дослідження страхового ринку.

Література:

1. Економічний аналіз: навч. посібник / М.А. Болюх, В.З. Бурчевський, М.І. Горбаток та ін. / За ред. акад. НАНУ, проф. М.Г. Чумаченка. — Вид. 2-ге, перероб. і доп. — К.: КНЕУ, 2003. — 556 с.
2. Кремень В.Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: підручник / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн. — К.: Книга, 2005. — 528 с.
3. Купалова Г.І. Теорія економічного аналізу: навч. посіб. / Г.І. Купалова. — К.: Знання, 2008. — 639 с.
4. Нестеренко А. Современное состояние и основные проблемы институционально-эволюционной теории / А. Нестеренко // Вопросы экономики. — 1997. — № 3. — С. 49—50.
5. Нуреев Р.М. Очерки по истории институционализма / Р.М. Нуреев. — Ростов н/Д: Изд-во "Содействие — XXI век", 2010. — 415 с.

References:

1. Boluh, M.A. Burchevskiy, V.Z. and Gorbatuk, M.I. (2003), *Economichniy analiz* [Economic analysis], KNEU, Kyiv, Ukraine.
2. Kremen, V.G. Illin, V.V. (2005), *Philosophia* [Philosophy], Kniga, Kyiv, Ukraine.
3. Kupalova, G.I. (2008), *Teoria ekonomichnogo analizu* [The theory of economic analysis], Znannya, Kyiv, Ukraine.
4. Nesterenko, A. (1997), "The modern condition and main problems of institutional and evolutionary theory", *Voprosi ekonomiky*, vol. 3, pp. 49—50.
5. Nureev, R.M. (2010), *Ocherky po istoriyi institutsionalizma* [Essays on the history of institutionalism], Sodeystviye, Rostov n/D, Russia.

Стаття надійшла до редакції 02.04.2015 р.